

A labdarúgás szakkifejezéseinek változása a magyar nyelvben

A nyelvművelés körüli viták egyik legérzékenyebb pontja a mesterséges szóalkotás. Sokan kételkednek a tudatosan teremtett szavak, kifejezések életképességében. Frappáns ellenpéldaként szokás emlegetni a sportnyelvújítást, illetőleg annak egyik legérdekesebb részét: a labdarúgás szakkifejezéseinek magyarítását. Mint *Bánhidi Zoltán* (*A magyar sportnyelv története és jelene*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 142) megjegyzi, a labdarúgás rendkívül változatos mozgásanyagával, merőben új játékhelyzeteivel (például fejelés, lesállítás) nagy feladat elé állította nyelvünket. A kölcsönzés, a képzés, az összetétel vagy a tapadás mellett ezért kapott e sportág nyelvében minden eddiginél nagyobb szerepet az átvitel (gyakran a tapadással együtt).

A magyar sportnyelvújítást egy nagy olvasótáborral rendelkező sportújság, az 1903-tól megjelenő Nemzeti Sport indította meg az új kifejezések következetes használatával. Fokozatosan és megfontoltan végezték a lap újságírói sportnyelvünk magyarosítását. Ez volt a legcélravezetőbb módszer, hiszen ha egyszerre zúdították volna a közönségre a több száz új kifejezést, a kísérlet valószínűleg kudarcba fulladt volna. „Kétségtelen, hogy sehol sem, talán még a politikai jargonban sem burjánoznak olyan sűrűn és látszólag kiirthatatlanul az idegen szavak és kifejezések, mint a sportnyelvben” — olvashatjuk 1935-ben a Magyarosan című nyelvművelő lapban, a sportnyelv megújításának másik fő fórumában. Az újság helyteleníti, hogy a Nemzeti Sport *meccs*-et ír **mérkőzés** helyett, *center*-t **középcsatár**, *half*-ot **fedezet**, *back*-et **hátvéd**, *dribliz*-t **cselez**, *centerez*-t **bead** helyett.

Az újkori Angliában a *hurling* és a *goal* nevű játékokat játszották, elsősorban iskolákban, elkerített pályán. Ezekből alakult ki a mai *rögbi* és a *football*. E játék hívei hozták létre 1863-ban az angol labdarúgó-szövetséget, a *Football Association*-t. Angliában az első bajnoki mérkőzést 1872-ben játszották, Magyarországon pedig 1901-ben indult a bajnokság.

A Nemzeti Sport 1935. november 18-i számában a következő figyelemre méltó sorokat olvashatjuk: „A nyelv mindig fejlődik s szókincse mindig szaporodik, mert mindig új fogalmak, felfedezések új kifejezése válik szükségessé. A nyelv erején múlik aztán, hogy ki tud-e termelni magából új kifejező lehe-

tőségeket, vagy pedig — gyengeségében — kénytelen más nyelvek új szavait szolgai módon átvenni. Nem hisszük, hogy a magyar nyelv az utóbbi csoportba tartoznék.” A lap az olvasótábor segítségét kérte az idegen szavak magyarosítása érdekében. Pályázatok meghirdetésével próbálta belevonni a laikus, sportkedvelő közönséget a megfelelő magyar szavak megtalálásáért folytatott küzdelembe. Rendszerint karácsonykor tették közzé a pályázat győzteseit, illetve az érdekesnek, humorosnak ítélt próbálkozásokat.

Idézzünk föl néhány kifejezést a szaklap 1935. december 24-i pályázatának eredményéből (a **vastagon** szedett kifejezéseket ítélte győztesnek a Nemzeti Sport):

hendsz: kéz, kezes, kézbűn, kézhiba, kezelés, kézrelabda, kézsuram, kézcsín, készkar, kar, karol, kart, fog, pedz, érint, balmaz, mancs, csorba, tenyerelés, dörzs, túsók, tilos, csíny;

stoppol: talpal, fékező, rögzít, letűz, lefog, lefojt, fojt, szorít, lapít, megejt, csíp, rácsap, zár, torpant, nyommant, lekap, lecsíp, von, ragaszt, bénít, fogiz, tapos, pontol, koppant, maraszt, béklyózó, nyügöz, hoppel, **toppol**, roppol;

derbi: főharc, döntő, viadal, vezérmérkőzés, főverseny, éltusa, nagy összecsapás, élharc, dicső, nagydíj, bombadöntő, főmérkőzés, dönti, verdeki, nagy-tusa, nagyvetélkedés, csúcsmérkőzés, színe-java, java, **rangadó**, rangazó, gerincmérkőzés, újudvar, mester-, élvivő, vonza, kirívó, helyosztó, dörgő, aranynap, „szentistván”;

passz, passzol: áttol, céloz, csúsztat, küld, röpit, átad, lead, nesze!, adsz!, átdob, ötlő, továbbít, átjátszik, tol, áttesz, áttét, pöcc, csusz, advesz, kapcsolat, átsimít, terel, adogat, gurít, guri, illeszt, vágás, áthidal, kötőrúgás.

Ezek közül több szó ma is használatban van. A pályázat célja (itt) a magyar megfelelőek gazdag lehetőségeinek tudatosítása volt. A mai sportközvetítések nyelvében is fölfedezhetjük a felsoroltakat, de az eredeti idegen szavak (passz, passzol, center, taccs stb.) sem koptak ki.

A változtatásokat gyakran semmilyen kommentár sem jelölte. A Sportújság című hetilap első évfolyamának 28. számában például még „Football” rovatcímet olvashatunk, míg a 29. számban már „Futball”-t. 1934-ben a Magyarosan a 167. oldalon így foglal állást: „Míg ügyesebb magyarítást nem találunk, inkább megtűrjük az ígétből és névszóból való szóalkotást.” Erre hozza példának az újság a *football*-ból képzett *futballozni* szavunkat. 1935-ben szintén a Magyarosan helyteleníti, hogy a Nemzeti Sportban néha előfordulnak olyan magyar-talan szavak, mint a *dribliz* vagy a *centerez*; helyettük a **cselez** és a **bead** jobban megfelelne. A **mesterhármás**, a **mez**, a **szurkoló** és az **esélyes** szavak elterjedését viszont örömmel nyugtázzák.

A Magyarosan következetesen tudósított a sportéletben zajló nyelvi változásokról. A labdarúgás szakkifejezéseiről sokan nyilatkoztak az újságban. Bizonyára annak is köszönhető ez, hogy a foci kezdettől nagy népszerűségnek örvendő sportág volt Magyarországon. „Ez volt az a sportág, amely kezdettől vonzotta a tömegeket, amely elsöpörte a társadalmi osztályok, rétegek sokszor igen erős és védett határait” — írja Bánhidai Zoltán már idézett könyvében (110).

A Nemzeti Sport 1936. novemberi számában az *abstósz*, *amatőr*, *autszájder*, *gól*, *junior*, *hendsz*, *kondíció*, *liga*, *menedzser*, *partner*, *passz*, *profli* és a *stopli* szavakra keres megfelelőket. A Magyarosanban 1937-ben ezek közül a *stopli*

megfelelőjeként a *bórszeg*-et ajánlják. További figyelemre méltó újítások 1937-ből: *taccsdobás*-ból **partdobás**, *manager*-ből **intéző**, *masseur*-ből **gyúró**. Kritika éri a ritkábban használt *robinzonád* kifejezést, amelyet a kapus azon cselekedetére alkalmaznak, mikor a levegőben úszva kapja el a labdát. Nem túlzottan gyakori és nem is ajánlatos a *sutolni* használata **lőni** helyett — írja a Magyarosán. „A sportargót magyar elemeit mind gyakrabban látjuk a szaksajtó hasábjain: a *goal* már nem is szégyenkezik, ha *dugó*-nak hívják, a *csatár megszúrja a labdát csőrrel, a fedezet kiteszi az összekötőt.*” — olvashatjuk ugyanitt.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a Nemzeti Sport szerepét a nyelvújításban. Már az induláskor (1903) is törekedtek a lap újságírói az idegen kifejezések magyarítására, vagy tükörfordítással (például *corner-kick* — **sarokrúgás**, *corps-à-corps* — **test test elleni játék**), vagy régebbi szótárak anyagának felhasználásával (például *off-side* — **les**, *drop-kick* — **kapásból lő**). A terjesztésben az volt a módszerük, hogy az új magyar kifejezés mellett először zárójelben hozták az idegent is (például „szöglet (*korner*) rúgásnál” Nemzeti Sport, 1903. 33. 8.), majd ugyanazon cikkben vagy lapon szinonimaként váltogatva használták őket, hogy egyre többször adjanak helyet egyedül a magyar megnevezésnek. Fokozatosan vezették be az idegen szavak magyaros, illetőleg magyar kiejtés szerinti írásmódját (például *gól*, *korner*), a hosszadalmas terminusokat egyszerűsítették (például *fejfel löki a labdát* — **fejfel**). A tapadás révén összetételekből, jelzős (határozós) szerkezetekből gyakran egyszerű szó lett: *tizenegy méteres büntető rúgás* — **tizenegy**; *kapufélfa* — **kapufa**.

Összességében a sportnyelvújításnak körülbelül kétszáz új magyar szót köszönhetünk. Ezeknek a jelentős része a fociból származik. A nyelvújításnak ez a rendhagyó formája, amelyben sportszakemberek és sportbarátok együttesen vettek részt, kétségkívül eredményesnek bizonyult. Szép példa erre, hogy míg a magyarítás korszaka előtt ilyen mondatokat olvashattunk: *A center brilliánsan plasszírozott penalttyját a goalkeeper bravúros robinzonáddal kiboxolta kornerre, ma ez nagyjából így hangzana: A középcsatár remekül helyezett büntetőrúgását vagy (büntetőjét) a kapus a levegőből úszva szögletre öklözte.*

Láthatjuk, hogy ha nem is az összes (ez lehetetlen lenne), de jelentős számú újítás bekerült a sportnyelvbe. Vannak szavak, amelyek helyett sikerült belső teremtésű megfelelőt elterjeszteni, de sok közülük őrzi az eredeti nyelvből átvett alakját. Kérdés, hogy szükséges-e az összes idegen eredetű és idegen hangzású kifejezést magyarosítani. Talán azok iránt a szavak iránt, amelyek hangulatilag jobban belesimulnak nyelvünkbe, egy kicsit elnézőbbek lehetünk. A nyakatekert kifejezések egy idő után úgyszólván kikopnak a használatból. Ugyanakkor vitathatatlanul érthetőbb a nagyközönség számára, ha a riporter, újságíró törekszik a világos (motivált) szavak használatára.

Pottyondy Nóra